

מותו של איש האלוהים:

קריאה במדרשי פטירת משה

פרופ' אביגדור שנאן

שיעור 1

מות משה במקרא ובספרות השומרונית

במדבר כ

(ז) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר (ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם... (יא) וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם (יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם.

בראשית ו, 3

וַיֹּאמֶר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם בְּשָׁגֵם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מְאֹה וְעֲשָׂרִים שָׁנָה

בבלי, חולין קלט ע"ב

משה מן התורה מניין? 'בשגם הוא בשר'...

פרקי דרבי אליעזר (מהד' היגר), פרק לא

מהו 'בשגם'? למפרע נקרא שמו משה. חייו של משה מאה ועשרים שנה, שנאמר: 'והיו ימיו מאה ועשרים שנה'.

דברים ג

(כג) וְאַתְחִנֵּן אֵל ה' בַּעֲת הַהוּא לֵאמֹר... (כה) אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּן (כו) וַיַּעֲבֹר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב לְךָ אֵל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבֵּר הַזֶּה (כז) עֲלֶה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשֹׂא עֵינֶיךָ יְמָה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה.

דברים לא

(א) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל (ב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מְאֹה וְעֲשָׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא אוֹכֵל עוֹד לְצֹאת וּלְבוֹא וְה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה.

דברים לב

(מח) וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר (מט) עֲלֶה אֶל הָרֵי הָעֲבָרִים הַזֶּה הָרֵי נָבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָזָה (נ) וּמַת בָּהֶר אֲשֶׁר אֶתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהָאֶסְפָּה אֶל עַמִּי כְּאֲשֶׁר מֵת אֶהְרֹן אֶחִיד בְּהָר הַהוּא וַיֹּאסֶף אֶל עַמּוּי (נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מִדְבָּר צֵן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (נב) כִּי מִגִּדְדָּם תִּרְאֶה אֶת הָאֶרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

דברים לד

(א) וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֵרֶבֶת מוֹאָב אֶל הָרֵי נָבוֹ רֹאשׁ הַפָּסְגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיִּרְאֶהוּ ה' אֶת כָּל הָאֶרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן... (ה) וַיִּמַּת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה' (ו) וַיִּקְבֹּר אוֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קִבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהֵתָה עֵינּוֹ וְלֹא נָס לֶחָה.

יהושע א

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִשְׁרַת מֹשֶׁה לֵאמֹר (ב) מֹשֶׁה עַבְדִּי מָתָה...

שמות ה כב - ו, א

(כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לָמָּה הִרְעַתָּה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי (כג) וּמָאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעָם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמִּי (א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לַפְּרַעֲה כִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם וּבִיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ.

שמות רבה (מהדורת שנאן) ה, כג

'ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה'. במלחמת פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמת ל"א מלכים, שיעשה בהם נקמה יהושע תלמידך. ומכאן אתה למד שנטל משה את הדין שלא ליכנס לארץ.

זאב בן חיים, תיבת מרקה: והיא אסופת מדרשים שומרוניים, וימת שם משה עבד ה', טור**2249 (האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

הים אף הוא קרא ואמר למענו: 'מי שפילגני וייבשני במטהו וגילה בתוכי ארבעים חלקים אינו ראוי למיתה'. האש אמרה וקראה למענו: 'אני כוחי לאכול, וכאשר דרך עליי הייתי תחת רגליו כטל ולא דוכא בי ולא ניזוק, ועל כן אני מבקשת אל יקרב אליו המוות'. הענן קרא ואמר: 'אני כיסיתי בהר סיני ומתוכי קראו אדוניו ובי בא אליו, על כן אני מבקש אל יבוא אליו המוות'.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 250-א-ב**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

והנביא הגדול משה עומד לפני אדוניו, שומע כל המשאלות האלה למענו מכל הברואים: 'אל יקרב אליו המוות', ואדון העולם משיב לכולם: 'יום מיתתו הגיע, היום אין משאלה מתקבלת'. מרה השעה שבה שמע הנביא הגדול משה את המשאלות האלה שהיו למענו, ומה שהשיב עליהן אדון הכל: 'היום הזה גמר קץ נביאי משה, אין משאלתכם בזה מועילה'.

יאה לראות את הנביא הגדול משה כאשר שמע כל המלים האלה, החל להתחנן לפני אדוניו, להשתחוות ולשאת ידו אל מעון הקודש ודמעותיו כמטר נוזלים ובכיו גדול מאד. לא על עצמו אלא על הקהל. קרא ואמר בקול גדול: 'אוי לך הקהל, אני הולך ועוזב אותך, אתה תתעה לאחר מותי - מי יתפלל בעדך? מי ישתדל לך? מי יחוס עליך אחריי? מן החיים אתפנה ואושלך בבור אשר כרה אותו אדם. לא אבוא אל הארץ הטובה ומנועה היא ממני. והגיע סוף המהלך, והיום אני הולך מן העולם ומת. אין לי מנוס על ידי מילת הנחש; מכור על ידי האוכל של חוה; לקוח, ממושכן בעבור אדם, ואין לי תקוה לעולם'.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 258**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

'וזה היא הפרידה מעמכם, אעלה אל הר נבו ולא תראוני יורד עד עולם. הוי גרשום ואליעזר שני בניי, ממני השלום עליכם לעולם'. וכל הקהל עומד לפניו ודמעות מעיניו יורדות כמו נהרות. וכאשר גמר הנביא הגדול משה לצוות לקהל, עמד על רגליו ועמו שש מאות אלף ונשיהם ובניהם וטפם סדורים. נזדעזע העולם שעה שעמד על רגליו והלך, מבקש לעלות על הר נבו למות. והיה אלעזר הכוהן אוהז בימינו ופינחס בנו אוהז בשמאלו ואיתמר ויהושע וכל בית הכהונה הולכים לפניו בבכייה גדולה.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 260**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

אחר כך נשא הנביא הגדול משה את קולו ואמר: 'הוי הקהל, היו בשלום, אחר היום הזה אינו נושא ונותן עמכם לעולם'. וכאשר שמע הקהל דיבור זה, נעצב עליו עד מאוד ונשא קולו בבכי ואמר: 'בחיך, הוי שליח ה', חכה עמנו שעה. בחיך, הוי חותם הנביאים, עמוד עמנו מעט'. אבל אדוניו קורא בהסתר: 'אין שהות!' 'בחיך, הוי הנביא הגדול משה, אל תלך, עמוד עמנו שעה'. אבל מלאכי השמים קוראים: 'הוי משה מהר!' כאשר עמד הקהל על אמינת הדרך הזו אמרו כולם: 'לך בשלום הוי הנביא, לך בשלום גואלנו, לך בשלום הוי היקר, לך בשלום הוי הנאמן, לך בשלום הוי כהן הנסתרות, לך בשלום הוי עטרת צדיקי עולם... אתה הוא שלא קם מאז אדם כמוך ולא יקום לעולם'.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 260**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

ועלה הנביא הגדול משה בתפארת גדולה אל הר נבו מעוטר באור וכל צבאות מלאכי השמים ערוכים לפגשו.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 261א**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

מרה השעה שבה בא הנביא הגדול משה בענן ונסתר כמו מאור. וכאשר נסתר הנביא הגדול משה מעיני קהל ישראל, היה כל אחד מהם מצר ובוכה, והיו כולם אומרים זה לזה: 'נסתר משה הנביא, שלום לו ממנו לעולם'.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 266א**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

ואולם עונש המוות הוא משפט צדק, אשר שפט בו האלוהים כל בני אדם, לא יימלט ממנו איש בעולם, ולא נביא ולא כוהן ולא מלך ולא שופט ולא נברא מכל הנבראים, כולם הולכים באותה הדרך.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 266ב**(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)**

מה גדולה היתה השעה שעמד בה הנביא הגדול משה על ראש הר נבו, וכל מלאכי השמים שם מכבדים אותו. זקפו אדוניו וגילה אור עיניו והראהו ארבע כנפות העולם. גדולה היא השמחה שהיתה בלב משה שעה שגילה לו מה שאחר יום נקם, על כן לא פחד מן המוות. גדולה היא השמחה ששרתה בלב משה, כאשר ראה את המלאכים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ומאחריו ומלפניו, והכבוד הגדול אחז בימינו וחייבנו והלך לפניו.

דברים יח, 15

נְבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כְּמִנִּי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן

מדרש פטירת משה, (מהדורת אייזנשטיין) עמ' 266, ב

נשא הנביא הגדול משה את עיניו וראה את הר גריזים, גחן והשתחויה לאפיו. וכאשר קם מן ההשתחויה ראה את פי המערה נפתח לפניו, וכאשר ראה את פי המערה פתוח, בכה על אדם והילל מי שחיי העולם שלו. גדולה היא השעה שהרכין בה הנביא הגדול משה את ראשו ובא בתוך המערה, ופנה בפניו אל הר גריזים, ושכב על האדמה על גבו ופניו מולו. הפיל האלוהים עליו את השינה, ויצאה נפשו בלא צער והוא לא ידע.

שיעור 2

משה במאבקו מול גזירת המוות

מדרש תנחומא, פרשת ואתחנן, ו

כיון שראה משה שאין משגיחין בו, הלך אצל שמים וארץ אמר להם: 'בקשו רחמים', אמרו ליה: 'עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו, שכתוב "כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה"'. הלך אצל כוכבים ומזלות אמר להם: 'בקשו עלי רחמים', אמרו לו: 'עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר "ונמקו כל צבא השמים"'. הלך אצל הרים וגבעות אמר להם: 'בקשו עלי רחמים'. אמרו לו: 'נבקש על עצמנו שנאמר "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה"'. הלך אצל הים הגדול, אמר לו: 'בקש עלי רחמים', אמר לו: 'בן עמרם, מה היום מיומים? הלא אתה בן עמרם שבאת עלי במטח הכיתני וחלקת לי"ב שבילים ולא יכולתי לעמוד לפניך... והיום מה עלתה לך?' מיד הלך לו אצל שר הפנים, אמר לו: 'בקש עלי רחמים שלא אמות', אמר לו: 'משה רבי, טורח זה למה? כך שמעתי מאחורי הפרגוד שאין תפלתך נשמעה בדבר הזה'. הניח משה ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה ואומר: 'אצל מי אלך לבקש עלי רחמים?'

דברים רבה יא, ו

וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין, גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה, ואמר: 'איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה'. באותה שעה מה עשה משה? לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב"ה עד שנודעו שמים וארץ... מה עשה הקב"ה באותה שעה? הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל בית דין ובית דין שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין. אותו מלאך שממונה על הכרזה אכזריאל שמו. באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה ואמר להם למלאכי השרת: 'רדו בבהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע', שגבר קול התפילה כלפי מעלה ובקשו לעלות הרקיע מפני קול תפילתו של משה, שהיתה תפילתו דומה לחרב שהוא קורע וחותר ואינו מעכב, שהיתה תפילתו מעין שם המפורש שלמד מן זוגזגאל רב וסופר של בני מרום.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362

התחיל משה לתבוע אותו בפיו ואמר לפניו: 'רבש"ע, מה חטא בידי כדי שאמות?' אמר לו הקב"ה: 'הן, מחטאו של אדם הראשון שכתוב בו "הן האדם היה כאחד ממנו", לפיכך אתה מת'. אמר לו: 'רבש"ע, לשוא דשו רגלי בערפל ולשוא רצתי לפני בניך כסוס?' אמר לו: 'כבר קנסתי מיתה על אדם'. אמר לו: 'רבש"ע, אדם הראשון מצוה קלה צוית אותו ועבר עליה, ואני לא עברתי'. אמר לו: 'הרי אברהם, קדש שמי בעולם ומת'. אמר לו: 'יצא ממנו ישמעאל וכו'". אמר לו: 'הרי יצחק בנו שפשט צוארו על גבי המזבח'. אמר לו: 'יצא ממנו עשו וכו'". אמר לו: 'הרי יעקב שיצאו ממנו י"ב שבטים ולא הכעיסוני'. אמר לו: 'לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו בערפל ולא דברת עמו פנים אל פנים ולא קבל התורה מידך'. אמר לו הקב"ה: 'רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362

אמר לו: 'רבש"ע כל הכעס הזה עלי למה?' אמר לו: 'על אשר לא קדשתם אותי'. אמר לו מרע"ה: 'כתיב "כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר", ואתה מתנהג עם בריוותך במדת רחמים פעם אחת ושנים ושלש, ואני עון אחד יש לי ואין אתה מכפר לי? אמר לו הקב"ה: 'משה, שש עונות בידך ולא גלית לך שום אחד מהם: בתחלה אמרת לי "שלח נא ביד תשלח", שנית "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה", שלישית "לא ה' שלחני", רביעית "ואם בריאה יברא ה'", חמישית "שמעו נא המורים", ששית "הנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך? אמר לפניו: 'רבש"ע, ממך למדתי, שאמרת "את מחתות החטאים האלה בנפשותם", אמר לו: 'אני לא הזכרתי אבותם'. אמר לו: 'רבש"ע, כמה פעמים חטאו ישראל והתחננתי והתפללתי עליהם לפניך ומחלת להם, ולי לא תמחול?' אמר לו: 'אין דומה גזירת צבור לגזירת יחיד'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 363

אמר לו הקב"ה: 'משה, בן מי אתה?' אמר לו: 'בן עמרם', אמר לו: 'ועמרם בן מי הוא?' אמר לו: 'בן יצהר', 'ויצהר בן מי הוא?' אמר לו: 'בן קהת', 'וקהת בן מי הוא?' אמר לו: 'בן לוי', אמר לו: 'כולם ממני יצאו?' אמר לו: 'מן אדם הראשון', אמר לו: 'נשאר מהם שום אדם חי?' אמר לו: 'כולם מתו', אמר לו הקב"ה: 'ואתה רוצה לחיות?' אמר לו: 'רבש"ע אדם הראשון גנב ואכל מה שלא רצית וקנסת עליו מיתה, ואני גנבתי כלום לפניך? וכבר כתבת עלי "עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא"', אמר לו הקב"ה: 'למשה: 'כלום אתה צדיק מאדה"ר ודורו?' אמר לו: 'כן, אדה"ר וחווה פיתה אותם נחש ואני החייתי מתים בנחש', אמר לו הקב"ה: 'כלום אתה גדול מנח ודורו?' אמר לו: 'כן, נח הבאת עליו ועל דורו מי המבול, ונח לא בקש רחמים על דורו, ואני אמרתי "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת"'. אמר לו: 'כלום אתה גדול מאברהם שנסייתי אותו בעשרה נסיונות?' אמר לו: 'יצא ממנו ישמעאל שיאבדו בניו את בניך'. אמר לו: 'האתה גדול מיצחק?' אמר לו: 'יצא מחלציו מי שיחריב את ביתך ובניו יהרגו את בניך כהניך ולויך'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 363

אמר לו הקב"ה: 'כלום אמרתי לך שתהרוג את המצרי?' אמר לו: 'ואתה הרגת כל בכורי מצרים ואני אמות בשביל מצרי אחד?' אמר לו הקב"ה: 'ואתה דומה אלי ממית ומחיה? כלום אתה יכול להחיות כמוני'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

אמר משה: 'רבון העולמים תן לי רשות ואהיה כעוף הפורח באויר בכח שם המפורש, או עשה אותי כדג ואשא שתי זרועותי כשני סנפירים וכל שערוותי הפך אותם כקשקשים ואקפוץ אל הירדן ואראה את הארץ', אמר לו הקב"ה: 'אם נעשה לך כך הרי אני עובר על השבועה'.
אמר לו: 'רבש"ע הניחני על כנפי העננים כשיעור ג' פרסאות למעלה מן הירדן ויהיו עננים מלמטה ואני מלמעלה ואראה את כל הארץ', אמר לו: 'חשוב עלי כאלו עברתי על שבועתי'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 363

'ועכשיו אם טוב בעיניך "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יי"ה", אמר לו הקב"ה "די לך, אם תשאר חי יטעו בך ויעשו אותך אלוה ויעבדוך", אמר לפניו: 'רבש"ע כבר בדקת אותי בעשיית העגל ובטלתי אותו ועכשיו אמות?'

אבות דרבי נתן, הוספה ב לנוסח א פרק ד

שוב אמר לפניו: 'רבש"ע ואם לאו - עין אחת שלי יניח תחת עקב הדלת שלשה פעמים בכל יום. ובשניה אראה בה את העולם ולא אמות ולא איגנח בעפר'. אמר לו: 'רב לך'.

דברים רבה יא, י

אמר לפניו: 'רבש"ע חתוך אותי אבר אבר והשליכני אחר הירדן והחייני ואראה את הארץ', אמר לו: 'הרי הוא כאלו עברתי על שבועתי'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

אמר משה: 'רבש"ע הניחני אצל בני גד ובני ראובן ותהי נפשי כאחד מהם, ויהושע ימלוך ויכנס לארץ עם ישראל'. אמר לו הקב"ה: 'רוצה אתה לעשות תורתי פלסתר, שכתוב בה "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך", כשיראו ישראל שאינך עולה לרגל מה יאמרו? ומה משה שנתנה תורה ומצוות על ידו אינו עולה לרגל - אנו על אחת כמה וכמה. נמצא אתה מבטל מצותי, ועוד כתבתי על ידך "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך", אתה מבטל שעתו של יהושע בפני כל ישראל, כשיהיה יהושע דורש בחג לעיני כל ישראל, מה ישראל אומרים? עד שאנו לומדים תורה מפי התלמיד אנו הולכים לשמוע מפי הרב ולומדים ממנו, ונמצא אתה מאבד תורת'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 364

אמר לפניו: 'רבש"ע הרבה פעמים נצטערתי בשביל ישראל עד שהיו לך עם סגולה ונחלה וראיתי בצרתן ולא אראה בשמחתם? הרי אני עושה תורתך פלסתר שכך כתיב "ביומו תתן שכרו", ועכשיו היכן שכרי של מ' שנה שיגעתי בשביל בניך ונצטערתי עליהם במצרים ובים ובמדבר וקבעתי להם תורה ומצוות? צרתם ראיתי וטובתם איני רואה, כי תאמר לי שלא אעבור את הירדן? מארבעים שנה ועד עכשיו לא הייתי מורה הוראה ויושב בישיבה?'

דברים רבה יא, י

באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: 'רבש"ע אם אין אתה מכניס אותי לארץ ישראל הניח אותי בעולם הזה ואחיה ולא אמות', אמר לו הקב"ה למשה: 'אם לא אמיתך בעולם הזה היאך אחייך לעולם הבא? ולא עוד אלא שאתה עושה תורתך פלסתר שכתוב בתורתך על ידך "ואין מידי מציל".'

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 375

אמר לו הקב"ה: 'משה, על מה אתה מצטער?' אמר לפניו: 'רבון העולמים מתירא אני מחבלו של מלאך המות', אמר לו: 'איני מוסרך בידו'. אמר לפניו: 'רבש"ע יוכבד אמי שקהו שיניה בשני בניה יקהו שיניה עוד במיתתי?'

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

אמר משה לפני הקב"ה: 'רבון העולמים אם מפני תלמידי אתה דוחה אותי אני נוהג כתלמיד לפניו, הוא ככהן גדול ואני ככהן הדיוט, הוא כמלך ואני כעבד'. אמר הקב"ה: 'נשבעתי בשמי הגדול ששמים ושמי השמים לא יכללוהו שלא תעבור את הירדן הזה'.

דברים לד

(א) וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֶרְבַת מוֹאָב אֶל הַר נָבוֹ רֹאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיִּרְאֶהוּ יְהוָה אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן... (ה) וַיָּמָת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְהוָה (ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהֵנָה עֵינָיו וְלֹא נָס לַחַה.

יהושע, א

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִשְׁרַת מֹשֶׁה לֵּאמֹר (ב) מֹשֶׁה עֶבְדִּי מֵת וְעַתָּה...

שיעור 3

הורשת תפקידו של משה ליהושע

במדבר כז

(טו) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר (טז) יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה (יז) אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיֵאם וְאֲשֶׁר יָבִיֵאם וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת יְהוָה כִּצְאָן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רָעָה (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻעַ בֶּן נּוֹן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמַּכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו.

אבות דרבי נתן, נוסח ב, יח

'והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך', שאילו היתה תורה ירושה לך - היה אדם מורישה לבנו ולבן בנו ולבן אחותו עד סוף כל הדורות. שכן מצינו במשה, בשעה שהיה סבור שבניו עומדים תחתיו, מהו אומר? 'פקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו'. בא וראה מה המקום משיבו: 'קח לך את יהושע בן נון'.

אבות דרבי נתן, נוסח א, יז

'התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך'. כיצד? בשעה שראה משה רבינו את בניו שאין בהן תורה, שיעמדו בנשיאות אחריו, נתעטף ועמד בתפילה. אמר לפניו: 'ריבוננו של עולם, הודיעני את מי יכנס את מי יצא בראש כל העם הזה', שנאמר: 'וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו'. א"ל הקב"ה למשה: 'משה, קח לך את יהושע'.

ספרי במדבר, סימן קמ

'וסמכת את ידך עליו'. א"ל: 'משה, תן לו תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחיך, כשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה?' מיד העמידו מן הארץ והושיבו אצלו על הספסל. רבי נתן אומר: 'כיון שהיה יהושע נכנס - היה משה משתיק את התורגמן עד שנכנס וישב במקומו'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362

וכשהגיע יומו של משה רבנו עליו השלום ליפטר מן העולם, א"ל הקב"ה: 'משה הן קרבו ימיך למות'. אמר לפניו: 'רבש"ע אחר כל היגיעה שיגעתי תאמר לי שאמות?' א"ל הקב"ה: 'רב לך. עד פה תבוא ולא תוסיף, קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצוננו'. אמר לפניו: 'רבש"ע מפני מה אני מת? אם בשביל כבודו של יהושע - יכנס יהושע לשררה ואני אצא'. א"ל הקב"ה: 'ותעשה לו כמו שהיה עושה לך?' א"ל: 'הן'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362

מיד הסכים משה והלך אחר יהושע וקרא לו 'רבי יהושע'. נתיירא יהושע מאד וא"ל: 'ולי אתה קורא רבי! א"ל משה רבנו ע"ה ליהושע: 'רוצה אתה שאחיה ולא אמות?' א"ל: 'הן', א"ל: 'ולא טוב לך שלא אמות באופן כזה? ואם יקשה בעיניך שום דבר אני מלמדך, אבל קבל עליך שאחיה ואעשה לך כמו שהיית עושה לי'. א"ל יהושע למשה רבנו ע"ה: 'כל מה שתגזור עלי אני מקבל בשביל שאראה פניך'. והתחיל משה רבנו ע"ה לעשות ליהושע כל הכבוד שהיה עושה לו יהושע. כיון שנכנסו לאהל מועד ירד עמוד הענן שנאמר: 'וירא ה' באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל', והפסיק בין משה ליהושע, יהושע מבפנים ומשה רבנו ע"ה מבחוץ. כיון שראה כך אמר: 'מאה מיתות ולא קנאה אחת'.

דברים רבה ט, ט

אמר לפנינו: 'רבש"ע יטול יהושע ארכי שלי ואהא חי'. אמר הקדוש ב"ה: 'עשה לו כדרך שהוא עושה לך'. מיד השכים משה והלך לביתו של יהושע. נתיירא יהושע ואמר: 'משה ר' בוא אצלי'. יצאו להלוך, הלך משה לשמאלו של יהושע, נכנסו לאהל מועד, ירד עמוד הענן והפסיק ביניהם. משנסתלק עמוד הענן הלך משה אצל יהושע ואמר: 'מה אמר לך הדיבור?' א"ל יהושע: 'כשהיה הדיבור נגלה עליך יודע הייתי מה מדבר עמך?' אותה שעה צעק משה ואמר: 'מאה מיתות ולא קנאה אחת'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362-365

באותה שעה עשה משה ליהושע כבוד גדול ופאר רב בפני בני ישראל, והיה כרוז יוצא מלפניו בכל מחנה ישראל לאמר: 'בואו ושמעו דברי הנביא החדש שיקום עלינו היום'. עלו כל ישראל לכבודו של יהושע. ואחר כך צוה משה להביא כסא של זהב ועטרה של מרגליות וכובע של מלכות ולבוש ארגמן, והיה משה עומד ומסדר ומעריך מערכות וספסלים של סנהדרין ושל ראשי גדודין ושל כהנים. ואחר כך הלך משה אל יהושע והלבישו ונתן עליו העטרה והושיבו על כסא של זהב והעמיד עליו מתורגמן לדרוש בפני כל ישראל.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362-365

כיצד היה משה משמש את יהושע? בכל יום היה משה עומד מחצות לילה והולך לפתחו של יהושע ונטל המפתח ופותח את הדלת ונכנס, ונוטל חלוק ומנערה ומניחה אצל מראשותיו, ונוטל מנעליו ומתקן ומניח בצדי המטה, ונוטל טליתו וכסותו וסודרו וכובע של זהב ועטרת מרגליות ומבחינו ומצרפן ומזקקן ומסדרן לפניו על סילון של זהב. שוב היה מביא קיתון של מים וקערה של זהב ומניח על הסילון, ועדיין יהושע לא היה נעור משנתו, ואחר כך היה מצוה משה לנער ולכבד בית אהלו של יהושע כעין אהלו של משה, ומכניס כסא הזהב, ופורש סדין של בוץ וסדין של מילת, ומסדר כלים יקרים ונאים שלו כמנהג המלכים. ואחר כך היה יוצא כרוז: 'משה עומד באהלו של יהושע ואומר: כל המבקש להקביל פניו של יהושע יבא ויקביל, שנפל דבר ביהושע מאת ה' להיות פרנס על ישראל'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 362-365

וכיון שרואה משה שיהושע נעור משנתו היה נכנס ונוטל חלוקו ונותנה לו בידו, כיון שהיה יהושע מכיר בו, היה מתבייש ונוטל חלוקו ומכסה גופו ולובש בזעזעות נפשו ונופל על רגליו של משה ואומר לו: 'אל תהרגני רבי בחצי ימי, מפני השררה שבאה עלי מאת הקב"ה'. א"ל משה: 'בני אל תתיירא אין לך עון בזה, במדה שמדדת לי אמדד לך ששמשתי בסבר פנים יפות כך שמשתיך תלמידי, ואהבת לרעך כמוך, לא כך שנית לך יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך'. לסוף הניחו ליהושע עד שישב על סילון של זהב כדרך מלכי העולם, ועל כרחו עמד לו ומשמשו לכל צרכו, ועל כרחו הניח עליו קרני ההוד למעלה מכולם. והיה מצוי אצלו זנגזאל המלאך רבו וסופר על כל בני מרום, בשעה שסיים עמו כל סתרי תורה.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

כיון שראה משה שאינו יכול להמלט מהמיתה קרא ליהושע בפני כל ישראל וא"ל: 'בני, ראה את כל העם הזה עם ה' אני מוסר לך, ותינוקותיהם שעדיין לא התעסקו במצות הזהר בהם, שלא תאמר להם דבר שאינו הגון, שהם בניו של הקב"ה וקראם "בני בכורי ישראל", ואהבם מכל אומה'. א"ל משה: 'כל ספקות שיש לך לשאול שאל ממני עתה שאני ניטל ממך ולא תראני עוד', א"ל: 'רבי, היכן הנחתיך בין ביום ובין בלילה שיש לי לטעות?' ומפני שלא שאל אז נשתכחו ממנו ג' אלפים הלכות קלות וחמורות, ובבית מדרשו של יעבץ התירו כל הספקות. א"ל: 'אף על פי שאין לך ספקות לשאול בא ואנשקך', הלך אליו ונשקו ובכה על צוארו וברכו שנית 'היותך בשלום עם ישראל, כי עמדי לא מצאו קורת רוח מעולם מפני ההזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחם'.

תנחומא בומר, ואתחנן ו

א"ל הקב"ה למשה: 'כל צער זה שאתה מצטער למה?' אמר: 'רבונו של עולם מתיירא אני מחבלו של מלאך המות', א"ל: 'איני מוסרך בידו', אמר לפניו: 'רבונו של עולם, אמי שהקהו שיניה בשני בניה בחייה, יקהו שיניה במיתתי?' א"ל: 'כך עלתה במחשבה, וכך מנהגו של עולם, דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו, עד עכשיו היה חלקך לשרת, ועכשיו הגיע חלקו של יהושע תלמידך לשרת'. אמר לפניו: 'רבונו של עולם אם מפני יהושע אני מת, אלך ואהיה תלמידו'. א"ל: 'אם אתה רוצה לעשות כך לך עשה'. עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש, ועמד משה וכפף קומתו, והניח ידו על פיו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו, כדי שיצטער וישלים עצמו למיתה. והלכו ישראל אצל פתחו של משה, ומצאוהו בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד, אמרו לו ליהושע: 'מה עלתה לך שמשה רבינו עומד ואתה יושב?!' כיון שתלה עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה, ואמר: 'רבי רבי אבי אבי ואדוני'. אמרו ישראל למשה: 'משה רבינו למדנו תורה', אמר להן: 'אין לי רשות', אמרו לו: 'אין אנו מניחין אותך', יצתה בת קול ואמרה להם: 'למדו מן יהושע'.

ישב יהושע בראש, ומשה מימינו, ואלעזר ואיתמר משמאלו, ויושב ודורש בפני משה. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: 'בשעה שפתח יהושע ואמר "ברוך שבחר בצדיקים ובמשנתם", נטלו מסורות החכמה ממשה וניתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש'. אחר שעמדו ישראל, אמרו לו למשה: 'סתם לנו את התורה', אמר להם: 'איני יודע מה אשיב לכם'. והיה משה רבינו נכשל ונופל. באותה שעה אמר: 'רבונו של עולם עד עכשיו בקשתי חיים, ועכשיו הרי נפשי נתונה לך'.

שיעור 4

מות משה

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

יצתה בת קול ואמרה לו: 'משה משה! עד מתי אתה מצער עצמך שאין עוד אלא ב' שעות'. וסמאל ראש לשטנים היה מצפה מתי תגיע שעה שיפטר משה אולי יקבל נשמתו כשאר בני אדם, כאדם המצפה לשמחה גדולה. כיון שראה מיכאל שר ישראל את סמאל הרשע שהיה מצפה למיתת משה הרים קולו ובכה, והיה סמאל שמח וצוחק, א"ל מיכאל: 'רשע! אני בוכה ואתה צוחק?!', ויש אומרים שאמר לו הפסוק 'אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי', 'נפלתי' במשה ו'קמתי' בגדולתו של יהושע, בשעה שנפלו בידו ל"א מלכים.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

כיון שהשלים נפשו למות, אמר הקב"ה למיכאל וגבריאל: 'צאו והביאו לי נשמתו של משה'. אמר גבריאל: מי ששקול כנגד ששים רבוא היאך אני יכול ליטול נשמתו ולהיות חצוף לפניו? אחר כך אמר למיכאל כך, ובכה מיכאל, ואמר לו לזנגזיאל כך, אמר לפניו: 'רבש"ע, אני הייתי רבו והוא תלמידי איך אטול נשמתו?' אחר כך אמר לסמאל ליטול נשמתו, מיד יצא בשמחה גדולה מלפני הקב"ה, ולבש חרבו וחגר אכזריות והלך לפני משה בחימה גדולה. כיון שנסתכל בו והוא היה כותב שם המפורש וזקוקין של אש יוצאין מפיו וזוהר פניו ומאמרו מבהיקים כשמש ודומה למלאך ה' צבאות, היה סמאל מתיירא ומזדעזע ממנו, וכשהרים משה עיניו וראה סמאל, ומשה ידע שבא אליו, מיד חשכו עיניו של סמאל מזיו של משה ונפל על פניו ואחזהו חיל כיולדה ולא יכול לדבר בפיו.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

עד שפתח משה פיו תחלה לאמור: 'סמאל סמאל', 'אין שלום אמר ה' לרשעים?' למה אתה עומד לנגדי? א"ל: 'הגיע זמנך ליפטר מן העולם תן לי נשמתך', א"ל: 'מי שלחך אלי?' א"ל: 'מי שברא העולם והנשמות ובידי נמסרו כל הנשמות משנברא העולם', א"ל משה: 'יש בי כח יותר מכל באי עולם, שיצאתי מהול ממעי אמי וביום שנולדתי דברתי לאבי ולאמי, אפילו משדי אמי לא ינקתי אלא בשכר, ובשלש שנים נתנבאתי שהייתי עתיד לקבל את התורה.

מדרש תנחומא נוח, ה

זה אחד משבעה מהולים שנולדו בעולם: אדם הראשון... ושת בנו... נח נולד מהול דכתיב 'תמים היה בדורותיו', יעקב נולד מהול דכתיב 'ויעקב איש תם', ויוסף... משה נולד מהול שנאמר 'ותרא אותו כי טוב הוא', ואיוב נולד מהול דכתיב 'איש תם וישר'.

בבלי, סוטה יב ע"ב

ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה' - אמר רבי חמא בר' חנינא: מתנבאה ואינה יודעת מה מתנבאה, 'היליכי' - הא שליכי. 'ואני אתן את שכרך' - א"ר חמא בר' חנינא: לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן, אלא שנותנין להן שכרן...

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

ונטלתי כתר פרעה מעל ראשו.

שמות רבה (מהד' שנאן) א, כו

היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת אותו כאילו הוא בנה ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך, ולפי שהיה יפה היו הכל מוציאין אותו ומתאווים לראותו. מי שהיה רואהו לא היה מעביר עיניו מעליו. והיה פרעה נוטלו ומחבקו והוא נוטל כתר של פרעה מעל ראשו ונותנו על ראשו, כמו שעתיד לעשות לו כשיהיה גדול. והיו חרטומי פרעה יושבין ואומרים: 'מתיראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנה בראשו, שלא יהא זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול המלכות ממך'. מהם אומרים להורגו, מהם אומרים לשורפו. והיה יתרו יושב ביניהן. אמר להם: 'הנער הזה אין לו דעת, אלא בחנו והביאו לפניו בקערה אחת זהוב וגחלת. אם ישיט ידו לגחלת - אין בו דעת ואין עליו משפט מות; ואם ישיט ידו לזהוב - יש בו דעת והרגו אותו'. מיד הביאו לפניו זהוב וגחלת ושלח משה ידו ליקח הזהוב. בא גבריא'ל ודחה את ידו ותפש ידו בגחלת והכניס ידו לתוך פיו עם הגחלת ונכוה לשונו וממנו נעשה 'כבד פה וכבד לשון'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

ובן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים והוצאתי ששים רבוא ממצרים, וקרעתי להם בים י"ב שבילין, והפכתי מי מרה למתוק, ופסלתי לוחות אבנים ועליתי לרקיע, והייתי תופס במלחמה וקבלתי חיצייהם בענן, ודברתי פנים בפנים עם אדון העולם, ונצחתי פמליא של מעלה וקבלתי התורה וכתבתי מפי הקב"ה תרי"ג מצות ולימדתי את בני ישראל, ועשיתי מלחמה עם ב' מלכים ילידי הענק, סיחון ועוג, שבשעת המבול לא הגיע המים לקרסוליהם, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, וכי יש בעולם גבור כמוני? רשע ברח מלפני! כיון שראה סמאל נשמתו של משה תמה וברח.

בבלי, תענית כ ע"א

תנו רבנן: שלשה נקדמה להם חמה בעבורן: משה, ויהושע, ונקדימון בן גוריון. בשלמא נקדימון בן גוריון - גמרא. יהושע נמי - קרא, דכתיב: 'ידם השמש וירח עמד'. אלא משה מנלן? אמר רבי אלעזר: אתיא 'אחל' - 'אחל', כתיב הכא 'אחל תת פחדך', וכתב התם 'אחל גדלך'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

יצתה בת קול ואמרה 'אל תצער עצמך אין לך חיים בעולם אלא רגע'. חזר סמאל לפני הקב"ה, א"ל הקב"ה: 'היכן היא נשמתו של משה, מה הבאת?' א"ל סמאל: 'רבש"ע אם אתה אומר לי להפוך גיהנם ממדרגה עליונה לתחתונה יכול אני להפוך, ובן עמרם איני יכול לו, ואפילו לעמוד לפניו איני יכול שאור פניו דומה לשרפי מרכבה וזקוקין של אש יוצאין מפיו, ולא עוד אלא שזיו פניו דומה לשכינה, בבקשה ממך אל תשלחני אליו שאיני יכול לעמוד בפניו'. א"ל הקב"ה: 'רשע, מאש של גיהנם נבראת ולאש של גיהנם אתה חוזר, בתחלה יצאת מלפני בשמחה גדולה וכשראית גדולתו חזרת בבשתך, לך והביא נשמתו'. מה עשה סמאל באותה שעה? שלף חרבו מתערה ובא לפני משה ע"ה בחמה וקצף. נטל משה מטה האלהים בידו, שהיה חקוק בו שם המפורש, ופגע בסמאל וגער בו בגערה עד שרץ וברח מלפניו, ורץ משה אחריו בשם המפורש ותפס אותו והכהו במטה ועיור עיניו מקרני הודו.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 366

עדיין עלתה לו חצי רגע, יצתה בת קול ואמרה לו: 'משה למה תצער עצמך? הגיע סוף השעה', עמד משה בתפלה ואמר: 'רבש"ע זכור שנגלית אלי בסנה, זכור שהעלית אותי לרקיע ולא אכלתי ולא שתיתי ארבעים יום וארבעים לילה, רחום וחנון אל תמסרני ביד סמאל'. אמר הקב"ה: 'קבלתי תפלתך, אני בעצמי אטפל ואקבור אותך'. מיד קדש עצמו כשרפי ההוד, ונגלה הקב"ה משמי מרום העליונים לקבל נשמתו של מרע"ה. כיון שראה משה להקב"ה נפל על פניו ואמר: 'רבש"ע במדת חסד ובמדת רחמים בראת עולמך ובמדת רחמים אתה תנהג עמי', א"ל הקב"ה: 'אני אלך לפניך'. ושלשה מלאכים באו עם הקב"ה והם מיכאל וזגזאל וגבריאל. גבריאל הציע מטתו של משה, מיכאל פירס מילת מראשותיו וזגזאל הניח כלי מילת במרגלותיו, מיכאל מימינו וגבריאל משמאלו.

מדרש כתפוח בעצי היער (מהדורת אייזנשטיין), עמוד 263

אחר כך ראה משה מלאך אחד שמו זגזאל, והוא מלמד תורה לנשמות בשבעים לשון, והכל אומרים 'הלכה למשה מסיני' שנאמר 'דינא יתיב וספרין פתיחו' ואין דיין אלא זגזאל שהוא שר של תורה וחכמה, ויש לו קרני הכבוד, וישב משה לפניו ולמד כל עשר סודות.

דברים רבה יא, י

אמר לו הקב"ה למשה: 'תקף שתי ידיך והניחן על החזה, העצם שתי עיניך' ועשה כן. באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו אמר לה: 'בתי, מאה ועשרים שנה קצבתך היותך בגופו של משה עכשיו הגיע קצך לצאת צאי אל תאחרי'. אמרה לפניו: 'רבנו של עולם, יודעת אני שאתה אלוה כל הרוחות וכל הנפשות נפש החיים והמתים מסורין בידך ואתה בראתני ואתה יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה, ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה, שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם ולא רמה ותולעה? לכן אני אוהבת אותו ואיני רוצה לצאת ממנו'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 370

...ונגלה הקדוש ברוך הוא ואמר למשה השקף שתי עיניך זו על גבי זו והשקף, אמר לו הנח ידיך זו על גבי זו ועשה, והקיף שתי רגליו זו על גבי זו...

דברים רבה יא, י

אמר לה הקב"ה: 'נשמה, צאי אל תאחרי ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים'. אמרה לפניו: 'רבש"ע מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עזה ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע, אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו, שנאמר "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח", בבקשה ממך תניחני בגופו של משה'.

ספרי במדבר פסקה צט

'ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח'. מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה? אלא שראת את צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים. אמרה לה: 'מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים?' אמרה לה: 'אין אחיך מקפיד בדבר', לכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו.

דברים רבה יא, י

באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקת פה.

בבלי, בבא בתרא יז ע"א

תנו רבנן: ששה לא שלט בהן מלאך המות, ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים... משה, אהרן ומרים, דכתיב בהו: 'על פי ה'". והא מרים לא כתיב בה 'על פי ה'!" >ותמת שם מרים ותקבר שם< אמר ר"א: מרים נמי בנשיקה מתה, דאיתא 'שם' - 'שם' ממשה, ומפני מה לא נאמר בה 'על פי ה'?" שגנאי הדבר לומר.

בבלי. ברכות ח ע"א

תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר: 'למות תוצאות' - 'תוצאות' בגימטריא הכי הוו. קשה שבכולן - אסכרא, ניחא שבכולן - נשיקה, דמיא כמשחל בניתא מחלבא.

זאב בן חיים, תיבת מרקה, טור 266

(האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ח)

הפיל האלוהים עליו את השינה, ויצאה נפשו בלא צער והוא לא ידע.

דברים רבה יא, י

והיה הקב"ה בוכה...

שיעור 5

קבורת משה, קברו ומספידיו

דברים רבה יא, י

והיה הקב"ה בוכה: 'מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און', ורוח הקודש אומר: 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה', שמים בוכין ואומרים: 'אבד חסיד מן הארץ', ארץ בוכה ואומרת: 'וישר באדם אין', וכשבקש יהושע רבו ולא מצאו היה בוכה ואומר: 'הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם', ומלאכי השרת אומרים: 'צדקת ה' עשה', וישראל היו אומרים: 'ומשפטיו עם ישראל', אלו ואלו היו אומרים: 'בא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו', וזכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי עולם הבא.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 370-371

עד כאן לא ידע מלאך המות שמת משה והיה מתירא מגזירתו של הקב"ה והלך למקומו ובקשו ולא מצאו, הלך אצל הארץ ואמר: 'היכן משה בן עמרם?' אמרה לו הארץ: 'איני יודעת להיכן הלך', הלך אצל הים אמר לו: 'ראית בן עמרם?' אמר לו הים: 'מיום שגזר בי שנים עשר גזרים ועבר בי הוא ובני ישראל שוב לא ראיתיו', הלך אצל גיהנם אמרה לו גיהנם: 'באזני שמעתי אותו ולא ראיתיו', הלך אצל שאול ואבדון וטיט היון... הלך אצל גן עדן, וכיון שראו אותו המלאכים הממונים על גן עדן היו דוחפין אותו ואומרים לו: 'אל תכנס לתוך גן עדן שנאמר "זה השער לה" צדיקים יבואו בו"'. מה עשה? פרח בכנפיו מעל דלתות גן עדן כשיעור ארבעת אלפים פרסה ונפל לתוך גן עדן, אמר לה: 'משה ראוי לך', אמרה לו: 'מיום שבא אלי עם גבריאאל לראות מתן שכרן של צדיקים שוב לא ראיתיו'.

מדרש פטירת משה (מהדורת אייזנשטיין), עמ' 370-371

...הלך אצל עץ הדעת ואמר לו: 'ראית בן עמרם?' אמר: 'מיום שנטל ממני קולמוס לכתוב בו את התורה שוב לא ראיתיו'... הלך אצל המלאך ששמו דומה שהוא ממונה על הנשמות ואמר לו: 'ראית בן עמרם?' אמר לו: 'שמעתי שספדוהו במרום', הלך אצל המלאכים אמר להם: 'ראיתם בן עמרם?' אמרו לו: 'הלך אצל בני אדם', הלך אל בני אדם אמר להם: 'משה היכן הוא?' אמרו: 'וכי משה מבני אדם הוא? אין משה אלא ממלאכי השרת שעלה למרום ודר במרום כמלאכי השרת ואסף רוח בחפניו כמלאכי השרת, והקב"ה אספו למקום קדושתו'... ואין בריה בעולם יודעת מקום בן עמרם שנאמר 'ולא ידע איש את קבורתו עד היום'.

דברים רבה (מהד' ליברמן), ואתחנן א

צַעֲקָה יוֹכַבֵּד בְּקוֹל מֶר וְקִשָּׁה:

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

שְׁאֵלוּ לְחוּרֵב שְׁאֵלוּ לְסִינִי

אָנָּה פֶּנֶה עֶבֶד ה'

וְאָנָּה הֵלֶךְ מִחֲמַד עֵינִי

וְכָהוּ מֵאוּרִי

כִּי נִגְרַע מִשָּׁה.

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

אֲחֻזָּה רַעְדָּה לְמַחֲוֹלֶת הַמַּחֲנִיִּם

וְכָל לֵב הָעֵדָה נִהְפֵּךְ לְמִים

וְצַעֲקוּ בְּמִרָה

וְאִין אִישׁ מִחִשָּׁה.

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

לְכוּ נָא לִים סוֹף שְׂבִקְע בְּמִקְלוֹ

וְלִהֵר חוּרֵב שְׁאֵלוּ לוֹ

אֵיִה הַגִּבִּיר וְאֵיִה אֶהְלוֹ

אִם עָלָה לְסִינִי לְהַקְרִיב אִשָּׁה.

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

מָה זֶה תִּהְיֶה עֲנִיָּה אֲמִי

הַשְּׁקִיטִי בְּחִילָךְ הַרְגִּיעִי וְדָמִי

הפיוט 'אשר בגלל אבות'

אֲשֶׁר בְּגִלְל אֲבוֹת בָּנִים גִּדְּל, וּבַעֲבוּרָם תּוֹרָה נָתַן.

בְּגִלְגָּלִי רוּחַ יי נִגְלָה, בְּמִלְאָכִי צְבָאוֹת אֶלְפִי

שְׁנֵאֵן...

קָרַע בְּגָדָיו וְהָרִים קוֹלוֹ, יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון שָׁמַר נָא

צִאֲנִי.

רָאָה מִשָּׁה מִרְאֵשׁ הַפִּסְגָּה, נִחַלֶּת שְׂבָטִים עוֹמְדִים

לְפָנָיו.

הַצְדִּיקִי דִין שׁוֹכֵן הַדּוֹמִי

יוֹכַבֵּד אֲמִי אַחֲרֵי הַתְּנַחֲמִי

כִּי סוֹף הָאָדָם לְמוֹת כְּמִלּוֹה כְּנוֹשָׁה

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

לְקַחוּ שְׂרָפִים וְחַיּוֹת אֶת הַמָּטָה

וְכָל מִלְאָךְ וּמִלְאָךְ בּוֹכָה בַּשָּׁטָה

וּשְׂכִינָה תִצָּעֵק קוֹל בְּמִבְטָא

אָנָּה הֵלֶךְ עֶבְדֵי מִשָּׁה

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

הַיּוֹם הָעֵלָה אוֹר הָעוֹלָם

סְפָדוּהוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַיָּכָל וְאוֹלָם

מִלְאָכִים הָעֵלּוּהוּ לְמַעַן אֲרָאֵלֶם

וְזָכוּתוֹ לְבָנָיו צוּר אֵל תִּנְשָׁה.

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

מָה לָךְ בַּת לִוִי אִשְׁתְּ עַמָּרָם

צֹר לִי לְמִשָּׁה נִשְׂא וְרָם

מִלְאָכִים יִרְדּוּ מִשָּׁה הַיּוֹרָם

נִשְׂאָרְתִּי אַחֲרָיו בְּלִי מַחְסָה.

סִינִי סִינִי אֵיִה מִשָּׁה?

שֵׁם מֵת מִשָּׁה עֶבֶד ה', מוֹל בֵּית פְּעוֹר אֶסְפּוֹ

אֱלֹהֵינוּ.

תִּפְלֹת מִשָּׁה קָרַע רִקִּיעַ, וְעֲנָה צוּר לְעִמּוֹ בְּעֵת

צָרוֹתָם.

תִּפְלֹתוֹ לְעוֹלָם לֹא שָׁבָה רִיקָם, כִּי רוּעָה נֶאֱמָן הָיָה

מִשָּׁה לְיִשְׂרָאֵל.

מִשָּׁה מֵת - מִי לֹא יָמוּת, עַל פִּי ה' מֵת מִשָּׁה רַבָּנוּ.

דברים רבה (מהד' ליברמן), ואתחנן א

ואימתי מת משה? בז' באדר, דכתיב 'וימת שם משה עבד ה' וכתוב 'ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלושים יום', וכתוב 'ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון... קום עבור את הירדן... כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן הזה', וכתוב 'והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון'. צא מהם ל"ג למפרע, הרי בז' באדר מת. ומנין שבז' באדר נולד משה? דכתיב 'ויאמר להם משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום'. מה תלמוד לומר 'היום'? ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש, דכתיב 'את מספר ימיך אמלא'.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים ד (תרגום שליט), פרק ח, פסקה מח

וכשהגיעו על ההר ששמו עברים, שילח את הזקנים והוא נפרד מאלעזר ומיהושע ושוחח אתם, ופתאום עמד עליו ענן והוא נעלם ליד גיא אחד. אולם בכתבי הקודש כתב על עצמו שמת, משום פחד שמא יעזו לומר שבגלל צדקותיו הגדולות עלה לאלהים.

בבלי, סוטה יג ע"ב

א"ר יהודה: אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו. היכן משה מת? בחלקו של ראובן, דכתיב: 'ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו', ונבו בחלקו של ראובן קיימא, דכתיב: 'ובני ראובן בנו וגו' ואת נבו וגו', והיכן משה קבור? בחלקו של גד, דכתיב: 'וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון'. ומחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי? ארבעה מילין, אותן ארבעה מילין מי הוליכו? מלמד, שהיה משה מוטל בכנפי שכינה... 'וימת שם משה' - סמליון אמר: 'וימת שם משה ספרא רבה דישאל'... ויש אומרים: לא מת משה, כתיב הכא: 'וימת שם', וכתוב התם: 'ויהי שם עם ה', מה להלן עומד ומשמש, אף כאן עומד ומשמש.

ספרי דברים, פיסקה שנו

ומנין אתה אומר מחילה היתה יוצאה מקבורתו של משה לקבורתם של אבות? נאמר כאן: 'וימת שם משה', ונאמר להלן: 'שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו'.

בבלי, סוטה יג ע"ב - יד ע"א

'ויקבר אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור' - א"ר ברכיה: סימן בתוך סימן, ואפילו הכי 'ולא ידע איש את קבורתו'. וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור: 'הראנו היכן משה קבור?' עמדו למעלה נדמה להם למטה, למטה - נדמה להם למעלה, נחלקו לשתי כיתות, אותן שעומדים למעלה נדמה להן למטה, למטה - נדמה להן למעלה, לקיים מה שנאמר: 'ולא ידע איש את קבורתו'.

איגרת יהודה, 9 (תרגום דליטש)

ומיכאל שר המלאכים בהתווכחו עם השטן וירב עמו על גוית משה לא מלא הוא את לבו לחרץ עליו משפט גדופים כי אם אמר יגער יהוה בך.

ויאמר משה למלאך המות: 'מה באת לעשות?' ויאמר מלאך המות למשה: 'באתי לקחת את נפשך ולהביאה לפני ה', ויאמר משה למלאך המות: 'השבעתיך בה' השולחך כי לא תקח את נפשי לפני שלש שעות ביום עד אשר אלך אל אשתי ואל בני'. ויגיע עד פתח אמו... ויהי בלכת משה אצל אשתו נפלו לבו ויחווירו פניו ולא ידע את הדרך ויגיע אצל הפתח ויאמר לה: 'אנכי משה פתחי לי!' ותקם ותפתח לו, ויבא משה ותראה כי חווירו פניו וכי נפל לבו ותאמר לו: 'מה היה לך חביבי כי נפל לבך וכי חווירו פניך? הגמלים אבדו לך או הונך?' ויאמר משה לאשתו: 'מי יקראני מבלעדי אלהים ומי יפחידני מבלעדי המות?' ותאמר לו אשתו: 'המדבר עם האלהים ימות?' ויאמר לה: 'כן ימות, אברהם מת והנביאים כולם מתו'.

ויאמר משה לאשתו: 'בני איה הם?' ותאמר לו אשתו: 'הם ישנים במטה', ויאמר משה לאשתו: 'הביאם אלי', ותבכה בכיה גדולה. ותלך והיא בוכה ותאמר להם: 'לכו אצל אביכם קודם שימות ולא תוסיפו לראותו עוד'... ויעזוב את אשתו ואת בניו וילך, ולבו נופל וגופו חוויר ולא ידע את הדרך אשר ילך בה, וימצא שלשה בחורים יפים אשר חפרו קבר, ויאמר להם: 'שלום לכם ושלום ה' יהי עליכם', ואחר אמר משה להם: 'בשביל מי אתם חופרים את הקבר הזה?' ויאמרו לו הבחורים האלה: 'בעד איש אהוב אלהים הננו חופרים אותו'. ויאמר משה להם: 'אם בעד איש אהוב אלהים תחפרוהו, הנני לעזרכם ועמכם אחפור', וכאשר כלו את הקבר אמר להם משה: 'הביאו את אשר אתם מקברים', ויאמרו לו הבחורים האלה, והם מלאכים הדומים לאנשים: 'חוששנו כי יצר המקום לנו למען נקבר בו, ואותו האיש הוא דומה לך בגופו ומשקלו ומראהו, לכן תבא אל הקבר ותמדדנו לנו'. ויבא משה אל הקבר וימצא את מלאך המות בקבר, ויאמר מלאך המות למשה: 'שלום לך משה בן עמרם!' ויאמר משה למלאך המות: 'יבא שלומך על ראשך'. וימת משה ויקברוהו המלאכים.